

Метью Генсон (у центрі) та інші учасники експедиції Роберта Пірі до Північного полюса, квітень 1909 року

РОЗДІЛ 1

ПЛАН

Можливо, доречно порівняти досягнення Північного полюса з перемогою в шаховій партії, де всі ходи, що ведуть до виграшу, сплановані задовго до того, як почалася справжня гра. Для мене це була давня гра — гра, в яку я грав двадцять три роки¹. Завжди, щоправда, мене перемагали, але з кожною поразкою я набував свіжих знань про неї, її складнощі та тонкощі. З кожною новою спробою успіх трохи наближався: те, що раніше вважалося або неможливим, або вкрай сумнівним, почало здаватися здійсненним. Ми з різних боків аналізували причини кожної поразки, доки не вдалося повірити, що від цих проблем у майбутньому можна захиститися, і, якщо поталанить, ця програтна гра тривалістю майже у чверть століття нарешті успішно завершиться.

Але багато добре обізнаних і наділених гострим розумом людей не погоджувались із цим висновком. Водночас багато інших поділяли мої погляди, співпереживали і допомагали мені. Зрештою одне з моїх найбільших задоволень тепер — знати, що їхня впевненість, хоч і зазнала випробувань, не була марною, а їхня довіра і віра в мене та в місію, якій я віддав найкращі роки свого життя, були цілковито виправдані.

І хоча відкриття Північного полюса справедливо можна порівняти з грою в шахи, тут є й очевидна різниця. Вона полягає в тому, що в шахах людський мозок змагається з іншим людським мозком, а в пошуках полюса людський розум і наполегливість борються проти сліпих і грубих первісних стихій. Оскільки вони часто діють за своїми химерними законами й примхливими поривами, майже невідомими або

¹ Вперше Роберт Пірі вирушив до Арктики в 1886 році. Метою його подорожі було дослідження Гренландії. І лише під час експедиції 1898 року поставив за мету досягнення Північного полюса.

незрозумілими нам, їх неможливо передбачити бодай з якоюсь достовірністю. Можна було погодинно планувати основні кроки завоювання замерзлої Півночі з моменту відплиття з Нью-Йорка, проте передбачити всі ходи супротивника було нереально. Інакше б моя експедиція 1905–1906 років, коли вдалось встановити тодішній рекорд — досягнення «найбільш крайньої Півночі» 87°6', підкорила б Північний полюс. Але всі, хто обізнаний із записами цієї експедиції, знають, що саме один із тих непередбачених кроків супротивника звів нанівець цілковитий успіх походу. Коли сезон надзвичайно сильних і тривалих вітрів зрушив паковий лід, який відокремив мене від моїх допоміжних загонів, я мав із собою недостатньо запасів, тому змушений був повернути назад, щоб не померти від голоду, хоча й перебув уже на відстані удару від воріт. І ось нарешті, коли здавалося, що ми майже перемогли, на шляху з'явилася непередбачувана перешкода, перед якою я виявився безпорадним. Ті, хто йшли тоді зі мною, знають: нам не просто поставили мат, як у грі в шахи, — ми ледь не поплатилися за це життям.

Зараз все це звучить, мов казка, і цього разу моя історія інша і, можливо, більш наснажлива. Але не забуваймо, що розповіді про гідну поразку теж можуть надихнути. На початку варто наголосити, що успіх став нагородою за роки зусиль, бо сила приходила від неодноразових поразок, мудрість — від попередніх помилок, досвід — від недосвідченості, а рішучість — від усіх перешкод.

Можливо, з огляду на те, як дивовижно ця остання подія підтвердила мої пророцтва, було б цікаво детальніше порівняти план походу, оголошений більш ніж за два місяці до відплиття «Рузвельта» із Нью-Йорка в свою останню подорож на Північ, із тим, як цей похід проходив насправді.

На початку травня 1908 року в опублікованій заяві я накидав чернетку свого плану:

«Я використовуватиму той самий корабель “Рузвельт”; покину Нью-Йорк на початку липня; пливтиму тим самим

маршрутом на північ, через Сідні, К. Б.¹, протоку Бел-Айл, Девісову протоку, Баффінову затоку та протоку Сміта; використовуватиму ті самі методи, обладнання та припаси; візьму в подорож невелику групу білих чоловіків і доповню її ескімосами; ескімосів і собак, як і раніше, наберу в районі Китової протоки і, як узимку 1905–1906 років, постараюся залишити свій корабель зимувати там само на північному березі Землі Гранта або в схожому місці.

Санний похід почнеться, як і перед тим, у лютому, але маршрут зміниться. По-перше, я піду вздовж північного узбережжя Землі Гранта на захід до мису Колумбія, можливо, і ще західніше, замість того, щоб зійти із суші в місті Пойнт-Мосс.

По-друге, покинувши суходіл, я рухатимусь західніше від півночі, аби нейтралізувати чи врахувати рух льоду (його я відкрив під час моєї останньої експедиції) на схід між північним узбережжям Землі Гранта і Полусом. Іншою суттєвою зміною стане те, що сани пересуватимуться щільніше одні до одних, щоб рух льоду не відокремив жодну групу від решти команди і не залишив без запасів для продовження шляху, як це сталося зі мною під час минулої експедиції.

Не сумніваюся, що “Велика ополонка²” (смуга відкритої води), на яку я натрапив під час своєї останньої експедиції як на шляху до полюса, так і на зворотній дорозі — постійна риса цієї частини Північного Льодовитого океану. Я цілком упевнений, що мені вдасться зробити цю ополонку, а не північне узбережжя Землі Гранта, відправним пунктом походу з повністю завантаженими саньми. Якщо все складеться,

1 Сідні (або Сідней), Кейп-Бретон — колишнє місто та міська громада на східному узбережжі острова Кейп-Бретон у Новій Шотландії, Канада, у складі регіонального муніципалітету Кейп-Бретон; було колоніальною столицею острова Кейп-Бретон до 1820 року, коли колонія об'єдналася з Новою Шотландією, а столицю перенесли до Галіфакса.

2 Ополонка — в гляціології ділянка відкритої води, оточена морським (зокрема паковим) льодом. Тут Пірі має на увазі «Велику ополонку» на півночі від Землі Гранта і Гренландії, яка утворюється під впливом вітру і течій. Іноді вона може сягати декількох кілометрів у діаметрі, але в період затишшя і сильних морозів покривається льодом.

як заплановано, це скоротить маршрут до полюса майже на 100 миль і значно спростить завдання.

На зворотному шляху, мабуть, свідомо зроблю те, що минулого разу вийшло абсолютно випадково: відступлю до північного узбережжя Гренландії (візьму курс по діагоналі за рухом льоду), а не намагатимуся повернутися до північного узбережжя Землі Гранта (по діагоналі проти руху льоду). Доповненням до цієї програми, ймовірно, стане те, що перший з допоміжних загонів, який повернеться на корабель, створить склад на північному узбережжі Гренландії».

Головні особливості цього походу я узагальнив так:

«По-перше, використання протоки Сміта, або “американського” маршруту, який на сьогодні вважається найкращим з можливих шляхів для рішучого і впевненого походу на полюс. Перевагами цього шляху є сухопутна база на 100 миль ближче до полюса, ніж у будь-якій іншій точці всієї периферії Північного Льодовитого океану; довга ділянка берегової лінії, якою можна повернутися; безпечна і добре відома дорога для відступу, де у разі будь-якої аварійної ситуації, пов’язаної з кораблем, нам не знадобиться зовнішня допомога.

По-друге, вибір зимової бази, яка контролює більшу територію центрального полярного басейну та прилеглої до нього узбережжя, аніж будь-яка інша база в арктичних регіонах. Мис Шеридан розташований на однаковій відстані як від Землі Крокера¹, так і від решти недослідженої частини північно-східного узбережжя Гренландії і від “найбільш крайньої Півночі” — точки, якої я досягнув ще 1906-го року.

По-третє, використання саней та ескімоських собак. Людина й ескімоський собака — єдині два механізми, здатні пристосовуватися до непередбачуваних обставин арктичних подорожей. Дирижаблі, автомобілі, дресировані білі ведмеді

1 Земля Крокера — величезний острів, який Роберт Пірі нібито побачив з вершини мису Колгейт у 1906 році. Вважають, що Пірі вигадав існування острова або сплутав його з торосами чи хмарами.

тощо — усе це брати зарано, хіба що як засіб привернення уваги громадськості.

По-четверте, залучення до санної групи гіперборейських аборигенів¹ — ескімосів Китової протоки. Немає потреби ще раз нагадувати, що основна перевага цих людей — життя і праця в цьому регіоні, і вони якнайкраще підходять для комплектування складу учасників серйозної арктичної експедиції. Такою є моя програма. Мета походу — з’ясувати або принаймні зафіксувати основні проблеми, які залишились в американській частині полярних регіонів, і здобути для Сполучених Штатів той великий трофей, за який останні три століття змагались усі цивілізовані нації світу».

Подобиці цього плану викладені тут настільки детально, тому що точність, з якою він був виконаний, є, можливо, єдиним у своєму роді рекордом в анналах арктичних досліджень. Спробуйте порівняти цей план зі способом його реалізації. Як і планувалося, експедиція покинула Нью-Йорк на початку липня 1908 року, точніше — 6 липня. Із Сідні судно відпливло 17 липня, з Іти — 18 серпня, і зрештою прибуло до мису Шеридан, зимової стоянки «Рузвельта», 5 вересня. Корабель пришвартувався на тому самому місці, що й три роки тому, з різницею в чверть години. Протягом зими ми полювали, розвідували територію, виготовляли спорядження для санних походів і перекидали припаси із «Рузвельта» вздовж північного берега Землі Гранта до мису Колумбія — він мав стати нашою відправною точкою до полюса із суходолу.

Санні загони покинули «Рузвельт» у період з 15 до 22 лютого 1909 року, зустрілися на мисі Колумбія, а вже 1 березня експедиція вирушила в дорогу від мису, прямуючи до полюса через Північний Льодовитий океан. 84-ту паралель перетнули 18 березня, 86-ту — 23 березня, італійський рекорд² про-

1 У грецькій міфології гіперборейці були міфічним народом, який жив у найпівнічнішій частині відомого тоді світу. Тут ідеться про корінні народи Півночі.
2 Італійська арктична експедиція 1899–1900 років під керівництвом Луїджі Амедео ді Савой — одна з груп досягла 86°34' північної широти (за 381 кілометр від полюса), після чого експедиції довелося відступити, імовірно через брак провізії.

йшли наступного дня, 88-му паралель — 2 квітня, 89-ту — 4 квітня, а Північного полюса досягли 6 квітня о десятій годині ранку. Я провів тридцять годин на полюсі з Метью Генсоном¹ і Утою — вірним ескімосом, який 1906 року дійшов зі мною до 87°6' північної широти — до «найбільш (на той час) крайньої Півночі», і трьома іншими ескімосами, які також брали участь у моїх попередніх експедиціях. 7 квітня ми вщитьох залишили таку жадану «дев'яносту північну» паралель і 23 квітня повернулися до мису Колумбія.

Слід зазначити, що шлях від мису Колумбія до полюса зайняв тридцять сім днів (хоча йшли ми всього двадцять сім), а назад на мис повернулись за шістнадцять. Це можна пояснити тим, що зворотний шлях ми подолали надзвичайно швидко, тому що повертались нашою старою стежкою, а не прокладали нову, а також тим, що не мали жодних затримок. Гарна погода та хороший стан льоду грали нам на руку, не кажучи вже про те, що попри збиті ноги нас окрилював успіх. Але ескімос Ута мав цьому своє пояснення: «Диявол спить або свариться з дружиною, інакше ми не змогли б так легко повернутися».

Єдиним істотним відхиленням від плану стало повернення до мису Колумбія на узбережжі Землі Гранта, а не далі на схід до північного узбережжя Гренландії, як це було 1906 року. Такі зміни мали свої важливі причини, які відкриваються у належний час. Кинула тінь на цю експедицію лише одна трагічна подія — смерть професора Росса Марвіна. Він потонув 10 квітня, через чотири дні після підкорення полюса. Це сталося за 45 миль на північ від мису Колумбія, коли він повертався з 86°38' північної широти, командуючи одним із допоміжних загонів. Окрім цього прикрого випадку, історію експедиції нічого не затьмарює. Ми повернулися, як і відчалювали, на власному кораблі, зморені, але цілі, здорові та з цілковитою перемогою.

¹ Метью (Метт) Генсон — американський дослідник, який супроводжував Роберта Пірі в семи подорожах до Арктики протягом майже 23 років, вважається першим афроамериканським полярником.

Із цього всього ми отримали настільки очевидний урок, що, мабуть, зайве про нього згадувати. Ми діяли за ретельно розробленим планом з уважністю до кожної деталі: ігнорування будь-якої дрібниці могло стати фатальним. Та й навряд чи ми змогли б досягти успіху без допомоги наших вірних ескімосів, без знань про їхню витривалість та працездатність, а також без їхньої довіри до нас, яка розвинулася за роки знайомства зі мною. Безперечно, нічого не вдалося б без ескімоських собак — тяглової сили наших саней, яка дала змогу швидко перевозити запаси туди, де жодна інша сила на землі не впоралася б. Можливо, наша експедиція не мала би успіху без удосконаленої форми саней, які мені вдалося змайструвати: конструкція була міцною, але легкою, вони м'яко ковзали, що значно полегшило роботу собакам. Певне, що нас навіть спіткала б невдача, якби не така проста річ, як покращений водогрійний прилад — кип'ятильник, на який мені пощастило натрапити. Ним ми могли за десять хвилин розтопити лід і заварити чай. У наших попередніх подорожах цей процес займав годину. А позаяк чай незамінний під час такої мандрівки, цей маленький винахід заощаджував нам по півтори години щодня саме тоді, коли зберегти час так важливо.

Наша робота закінчилася успішно, але попри все приємно думати, що, навіть якби ми зазнали невдачі, мені не було б чим дорікнути собі, бо я нібито чимсь знехтував. Багаторічний досвід навчив мене наперед визначати навіть найбільш непередбачувані обставини, тому ми визначили всі слабкі місця і вжили всіх запобіжних заходів. В «арктичну гру» я бавився чверть століття. Мені було 53 роки — вік, у якому, крім мене та сера Джона Франкліна, мабуть, ніхто вже не наважувався на подвиги в арктичних регіонах. Я вже пройшов період розквіту сил, і мені бракувало жвавості й запалу юності. Більшість чоловіків мого віку вже залишали виснажливі справи молодому поколінню. Проте ці недоліки цілком компенсувала моя загартованість і витривалість, досконале знання самого себе і того, як правильно розрахувати власні сили. Я розумів, що це